

“ मराठवाड्यातील लेखिकांच्या साहित्यातील स्त्री विषयक जाणिवा.”

अमोल शिवाजीराव खोसे

मातोश्री माध्यामिक विद्यालय,
महागांव जि. यवतमाळ

‘कविता’ या शब्दाची मुख्य व्याख्या देणे कठिण आहे. ‘कविता’ हा शब्द उच्चारताना वाचकांच्या मनात कवितेचे विविध रूपे येतात. अनेक काव्य अभ्यासकांनी, समीक्षकांनी आणि कवींनी काव्याच्या व्याख्या करण्याचे प्रयत्न केले आहे. या सर्व व्याख्यांचा कितीही जाणीवपूर्वक आणि काळजीपूर्वक अभ्यास केला तरी ‘कविता म्हणजे काय? या प्रश्नाचे समाधानकारक उत्तर आपल्याला मिळू शकेल असे खात्रीने सांगता येत नाही. एकाच व्याख्येत कवितेची सर्व वैशिष्ट्ये दाखविणे कठिण आहे. काव्याचे निरनिराळे अंग अभ्यासक व्यक्त करतात. कवितेचा सार महत्वाचा ठरतो. ‘काव्याचा आत्मा रस आहे; असे विश्वनाथने म्हंटले आहे. कविता वाचल्यावर वाचकांच्या मनात काही भावना जागृत होऊन, त्याला काही भावनिक अनुभव येत असतो. वीर, श्रृंगार, करुण, विनोद इत्यादी रसाला अनुरूप अशा भावनांचा तो अनुभव घेत असतो. त्या सुखदायक मनाला आल्हादकारक वाटतात. अशी भावनिक जागृती मनात उत्पन्न होण्यास त्या त्या भावनांचे सुंदर चित्र आणि ते मुर्तिमंत डोळ्यापुढे उभे करणारे शब्दार्थ कारण होतात असे शब्दार्थ म्हणजे काव्य होय. “उत्तम शब्दांची उत्तम रचना म्हणजे काव्य ” असे कोलरिज म्हणतात. तर “ काव्य ही कल्पना आणि भावना यांची भाषा होय ” असे हॅझट म्हणतात. “ रसात्मक वाक्य म्हणजे काव्य ” असे विश्वनाथ म्हणतात अशा पाश्चात्य आणि भारतीय व्याख्या अभ्यासावयास मिळतात या वरून कवितेचे अनेक रूप जाणवतात.

निझामी राजवटीतील कवी दे. ल. महाजन यांनी संपादित केलेल्या ‘माहेर’ या प्रतिनिधीक कविता संग्रहात ‘सुमती उपासनी’ यांच्या कविता प्रकाशित झाल्या आहे. त्यांच्या ‘असे कसे पुरुष’ या कवितेतून सहजतेच्या अंगाने पुरुषी रूबाब आणि पुरुषांची वर्चस्ववादी वृत्ती शब्दांकित केली आहे. स्त्रीयांना करावी लागत असलेली असमानता, मानहानी सहजपणे आपल्या काव्यातून व्यक्त करतात.

‘सुहासिनी इल्लेकर’ मराठवाड्यातील उस्मानाबाद सारख्या मागासलेल्या भागात त्या काळी प्राध्यापिका झाल्या इल्लेकरांची कविता भाव कविता आहे, त्या वयातल्या तारूण्याचा खळाळता, उत्साह, सौंदर्यवेध, मनोवृत्ती त्यांच्या काव्यात अभ्यासवास मिळते. ‘तृप्ती; चित्रांगण ‘अक्षर’ ‘गाथा’ असे काव्यसंग्रह प्रकाशित आहेत.

जेष्ठ कवयित्री ‘प्रा. सुषमा मुंजे’ यांचा ‘आत्मग्ना’ हा कवितासंग्रह १९९२ झाली प्रकाशित झाला. गेल्या अनेक वर्षांपासून त्या कविता लिहित आहेत. ‘ऋतुगंध’ नावाचा ललितसंग्रह प्रकाशित आहे. तसेच ‘सुमित्रा ओक’ यांचा काव्यसंग्रह यातील कविता अत्यंत साध्या, सहज, सरळ भाषेत अविष्कृत झाल्या आहेत. क्लिष्टता, दुर्बोधता यांच्या मोहात न पडता ही कविता साकारली आहे. निसर्गातील विविध प्रतिमांच्या माध्यमातून या कविता अभिव्यक्त झाल्या आहेत. कवयित्रीने निसर्गाला साक्षी ठेवून प्रेमाची विविध रूपे या कवितेतून साकार केली आहे. ‘शॅला लोहिया’ यांनी समाजकार्य बरोबर काव्य निर्मिती, ग्रंथ निर्मिती केली आहे. त्यांच्या कवितेमधून प्रामुख्याने स्त्री दुःखाचे चित्रण येते. मराठीच्या जेष्ठ व श्रेष्ठ कवयित्रीच्या परंपरेचा

वारसा पुढे चालविण्यासाठी कवयित्री म्हणून 'सौ. लीला धनपलवार' यांचा उल्लेख करावा लागतो. 'गुलमोहर' हा त्यांचा पहिलाच काव्यसंग्रह आहे. 'रेखा बैजल' या मराठवाड्यातील आघाडीच्या लेखिका आहेत. त्यांनी विपुल प्रमाणात विज्ञान कथा लिहिल्या आहेत. इतर साहित्याच्या तुलनेत त्यांच्या कविता अल्प प्रमाणात प्रसिद्ध झाल्या आहेत. कविता थोड्या प्रमाणात लिहिल्या असल्या तरी या कविता अतिशय दमदारपणे हाताळलेल्या आहेत. त्यांच्या 'आसक्त' कवितेतून हा अनुभव आपल्याला येतो की 'स्त्री' च्या जीवनातील सत्य त्यांनी त्यांच्या काव्यातून सांगितले आहे. 'अनुराधा पाटील' यांच्या 'दिंगत' हा काव्यसंग्रह प्रसिद्ध आहे. याच बरोबर तरीही; 'दिवसेदिवस' असे काव्यसंग्रह प्रकाशित आहेत. त्यांच्या काव्याने काव्यरसिकांच्या मनात आपले एक स्थान कवयित्रीने निर्माण केले. 'अनुराधा गिरजे उर्फ भारती पोल चंद्रसाक्षी या भावतरल नावावरूनच आपल्याला विषयाची कल्पना येते. प्रेमाची विविध रूपे घुवन आलेला हा काव्यसंग्रह आहे. प्रेमाचे विविध रंग, प्रेमविचार, प्रेमानुभव, प्रेमभावना याचे चित्रण त्यांच्या काव्यसंग्रहात पाहायला मिळतात.

'ललिता गादगे' यांचा 'फसवी क्षितीजे' हा पहिलाच काव्यसंग्रह होय. या बरोबर 'अग्नीजल; 'संवेदन' हे काव्यसंग्रह प्रकाशित आहेत. स्वतः कडे पाहणारी व संवेदनक्षम कवयित्री म्हणून ललिता गादगे यांच्याकडे पाहणे लागेल. यांच्या साहित्यातून 'स्त्री' जीवनातील वास्तव चित्रण त्यांच्या काव्यातून चित्रीत होते. 'स्त्री जीवनातील अंतर्मुख करणाऱ्या भावना 'संवेदन' मधून त्यांनी उत्तम पध्दतीने मांडले आहे. यात कुठलीही चीड, वाद यातून व्यक्त केली नाही. संवादी स्वरूपात काव्याच्या माध्यमातून साधलेला हा सुसंवादच होय. एका 'स्त्री' मनाने घेतलेले हे अनुभव होय. स्वतःच्या अस्तित्वात खोलवर उत्तरून तेथिल अनुभवांना काव्यात्मक रूप देणारी ही कवयित्री होय. हे काव्य स्थल, कालातील असलेल्या स्त्रीच्या भावात्मक अस्तित्वाचे शब्दांकीत करणारे काव्य होय. त्यांच्या काव्यातून एका संवेदनक्षम, स्वत्व न हरवलेल्या भाण अनंत दुःख घेऊन जगणाऱ्या स्त्रीचे दर्शन घडते.

अशा स्वरूपात मराठवाड्यातील आधुनिक कवयित्रीचे थोडक्यात 'स्त्री' अनुभव सांगता येतील.

संदर्भसूची :-

१. प्रा. वसंत आबाजी डहाके : 'वाडमय प्रकार; आकलन आणि रसास्वाद कविता म्हणजे काय?
२. सुधीर रसाळ : कविता आणि प्रतिमा.
३. (संपा) प्रा.फ.म. शहाजिंदे : मराठवाड्यातील कविता.
४. छविदास फुलारी : अक्षरनारायणी.
५. ललिता गादगे : 'संवेदन', 'फसवी क्षिती', 'अग्निजळ'